

JEGYZET

Ingyenes?

Sokáig úgy tettünk, mintha nem kéne fizetni az iskoláért. A bürokrácia csúcsán még büntetés is járt érte, ha nyilvánvalóvá vált, hogy az igazgató vagy az osztályfőnök pénzt szedett. Miközben mindenki tudta, hogy képtelenség megszervezni egy tanulmányi kirándulást, ha a szülők nem hajlandók külön hozzájárulni. Az ifjúsági zenekarról vagy az iskolai pinceklubról, a sportpályáról vagy egy új tanteremről már nem is szólvá, amihez közmunka hozzájárulást kérni is, adni is szokás volt utóbb már.

Nyilvánvaló, hogy az iskola nem ingyenes, ha hivatalosan mondták is róla, De vajon jól van-e így?

Az egyik válasz szerint a közoktatásnak a jövőben csakugyan ingyenessé kell válnia. A dolgok logikája legalább is így diktálná. Ami kultúrhistoriánkat illeti: már Eötvös József idejében kötelezővé vált a népoktatás, és ami kötelező, annak ingyenessé kell maradnia. Ami pedig a haladást illeti: az iskola túl sokáig volt kevesek kiváltsága, a demokráciában mindenképp kell legyen. Egy fejlett társadalom – régebben szocialistát vagy népi demokratikusait mondtunk – ingyenes iskolát nyújt a gyerekeknek, nyugdíjat az időseknek, orvosi ellátást a betegeknek, segílyt a munka nélküli maradtaknak.

De van a tandíjra más válasz is.

Érvelhetünk úgy, hogy a gyerekek, a szülőknek amúgy is fizetnie kell azért, ami nincs benne az iskolai költségvetésben. Egyszerűbb és áttekinthetőbb volna talán, ha ezt nyilvánosan, hivatalosan és egyenlően tehetné. Ráadásul akkor tudatosan járulhatna hozzá az iskolai munkához, amit így inkább csak kifogásol. És ha már úgy is hozzájárul, talán kölcsönösen megállapodhatnak, hogy mit tud adni az iskola a gyerekeknek a szülő pénzéért, és mi az, amire ennyiből sem telik. Talán emelni is lehetne azon a tandíjon (?). Talán lehetne külön programokat rendezni; a bevétel nagyon is jól jönne a mai fejkvóta-hiányos világban.

Így lesz az iskolánkból "vállalkozó iskola", "gazdálkodó iskola". Így lesz verseny, amelyben kiderül, kinek a szakja, kinek az órája népszerű (amit egyébként tudunk, csak nem illett eddig szóvá tenni). Így lesz számítógép vagy tornaterem,

kiadvány vagy kirándulás, nyelvtanfolyam vagy nyári tábor – így lesz piac és privatizáció szocialista nosztalgiáink romjain.

Kár, hogy az egész mégsem ilyen egyszerű.

Először is: az oktatás nem "ingyenes" – hiszen pénzbe kerül. A tanárnak fizetés jár: kevés, mégis ez teszi ki az iskolai költségvetések 60–80 százalékát. Aztán fűteni kell, fizetni a villanyszámát, rendben tartani az épületet. A könyveket és a füzeteket is meg kell venni, hát még a napközis ellátást, az óvodát, a diákotthont. Az oktatásban meglehetősen sok pénz forog – súlyos tízmilliárdok –, és elég bonyolult kiszámítani, hogy mi minden kalkulálható még hozzá.

Másodsor: az oktatás azért sem ingyenes, mert valakinek mindig ki kell fizetnie ezt a sok pénzt. Az oktatás ingyenes annak, aki nem fizet érte – de csak neki. Az "ingyenes közoktatás" ma is csak annyit jelent, hogy nem a gyerekeknek kell fizetniük érte. Vagy nem kell mindent kifizetniük, csak, mondjuk a könyvet, a füzetet (a kirándulást, a szalagavatót). Az iskola fenntartója – az önkormányzat, az állam (ahol van, akár alapítvány vagy az egyház) – fizet helyettük.

De a "nagy kalapba" is a mindnyájunk pénze kerül. Nem "az államnak" kerülünk sokba, hanem önmagunknak. Nem "a költségvetés" ajándéka az a tízvalahány millió, amibe egyes számítások szerint egy orvosi diploma kerül, hanem a saját pénzünk. Valahol mégiscsak a szülők fizetnek mindent – legföljebb nem vesznek tudomást róla, mert mások osztják el helyettük a pénzt. Miért mások? Miért ne a szülők határozzák el, hogy mire akarják a pénzüket taníttatni a gyereket?

Mondjuk, hogy ők határozhatnak róla – mi lenne akkor?

Nyilván azért fizetnének, amit gyereketük számára legjobbnak vélnék. Nem biztos, hogy a szülőknek igazuk volna; a játékot, a ruhát sem mindig találják el, mindnyájan a divat foglyai vagyunk. De bizonyára törekednének a szerintük legjobbra, végül pedig a gyerek is beleszólhatna, később ön maga fizethetne. Vagyis kereslet, piac teremődne. Az iskola, a pedagógus ezen a "piacon" kellene eladja, amit tud, amire képes. Olyan iskolát szer-

vezne, olyan tanfolyamot hirdetne, amelyre jelentkezőket remél. Verseny indulna pedagógus és pedagógus, iskola és iskola között.

Ha a szülők – vagy épp a fiatalok – megválaszthatnák, hogy miért fizetnek, akkor szabadabban dönthetnének a sorsuk fölött. Sok butaságot, ami ma tán kötelező, egyszerűen nem “vennének meg”. Viszont amiért pénzt áldoztak, azt komolyabban vennék. Vagyis önállóbbakká, felelősebbekké válnának. Mindez persze hatna az iskola légkörére, sőt a közoktatás társadalmi elismertségére. Ha mindenki tudatában volna annak, hogy mibe kerül az iskola, akkor nem élnének vissza pedagógussal, idővel, épülettel, könyvekkel. Nem pazarolnának; az oktatás még valamivel olcsóbbá is válnék.

Ez az a logika, amelynek mentén az ingyenes közoktatás egykor fényes eszméje mára megfakult. Emiatt beszélünk ma olyan sokat pénzről, piacról, privatizálásról az oktatásban is. Emiatt ítélezünk – nem egyszer meggondolatlanul és elhamarkodottan – az állam szerepéről a közoktatásban.

De mint minden elmélet, ez sem “ültethető át” minden további nélkül a gyakorlatba.

Először: a hiány miatt. Sajnos, ma nem nagyon van választék iskolákban. A környéken egy iskola van, benne egy nyelvtanár dolgozik, és ő legfeljebb két idegen nyelvet tud megtanítani. Ahhoz, hogy választani lehesen, nemcsak a szülők pénzére van szükség, hanem kezdetben egy jókora beruházásra, amely fölfrissíti az iskolákat, mintegy megújítja a piacot. Országosan számolva ma épp csak annyi iskola van – épp annyi a férőhely benne, épp annyi a könyv, a pad, az óraszám –, hogy elég a mostani tanulólétszámhoz. És az iskola olyan beruházás, amely csak lassan térül meg – ha egyáltalán megtérül valaha. Magántőkére, amely iskolát fog építeni, akkor is alig számíthatnánk, ha volna elegendő magántőke már Magyarországon. Egy nagy állami beruházás kellene.

Másodsor: a bővli miatt, ami elárasztana egy ilyen piacot. Nem a konzervativizmus mondatja ezt velem, hanem a józan tapasztalás, amelyet bárki megszerezhet könyvesboltban, újságosnál, színházban. Nem elvont értékeket féltek, hanem egyszerűen az értékeseket, ami, sajnos, nem adható mindig el. A szülő ízlése, tanítványaink érdeklődése nem feltétlen biztosíték arra, hogy a legfontosabbat vagy a legkorszerűbbet fogja tanulni az iskolában (amire, tudom, a pedagógus ízlése és tudása sem kizárólagos garancia).

Harmadszor: a tandíjak miatt, amibe a gyerekek taníttatása igazából kerülne. Az előbb tízmillió

összegekről írtam; igaz, nem mindenki akar orvos lenni. A havi kétezer forintos tandíj azonban – egy tervezet szerint a felsőoktatásért ennyit kellene fizetni – mintegy harmincada-nyegyenede volna annak, amibe a felsőoktatás a mai düledező szinten fönnttartható. Ha egy iskola költségvetése évi 50 millió, és ezer diák jár oda, akkor minden gyereknek ötezeret kellene fizetnie havonta, hogy együttesen eltarthassák az iskolát; de akkor nem kell újonnan építenüik vagy legalábbis kibérelniük egy iskolát. Sok ez, vagy kevés?

Olyan szülőket, akik tudnának is, akarnának is ennyit fizetni a gyerekiükért, jónéhány iskola találna. Sőt talál is: egyes alapítványi iskolákban, tanfolyamokon százezer forint körül van a tandíj, mégis nagy a túljelentkezés. A havi, mondjuk, ötezer forint nemzetközi mércével mérve is meglepően kevés. Ha csakugyan ennyibe kerül, nemzetközi iskolát csinálni Magyarországon gyorsabban lehetne, mint magyart.

Mert hiszen nálunk a többségnek sem a száz márika, sem a hetven dollár nincs a zsebében havonta iskolára. Iskolába körülbelül kétmilliárdnyian járnak. A mai jövedelmekkel többségük nem akarna és nem is volna képes havonta, mondjuk, ötezeret általános iskolába járásért fizetni. Olyan megoldást kellene találni, amely serkenti a versenyt az iskolák között, de közben segíti őket, hogy egyenlő feltételek közt versenghessenek. Valami olyan megoldást, ami biztosítja a szülők és a gyerekek választási szabadságát, és növeli a felelősségérzetüket – miközben megkíméli őket a pedagógiai köklerektől.

Állami felügyelet, amely szemmel tartja a színvonalat? Szülői szervezetek, amelyek önmaguk és gyermekeik érdekeit védik? Önkormányzati támogatás, amely kinek-kinek jár, mondjuk, iskolai “utalványok” formájában? Bankkölcsön, amelyet jövedendő keresetem terhére veszek föl, hogy a tandíjamat kifizethessem (mint pl. az építési kölcsönt)? Alapítványi támogatás, amelyet az iskolák és a pedagógusok fejlesztési célokra nyerhetnek el? Tankönyvpiac és tanítási szabadság (vö.: iskolai autonómia, tanári önállóság)? Ötlet rengeteg van – nálunk és más nemzeteknél –; szabad a pálya, hogy próbát tegyünk velük.

Túl pénzen, piacon, iskolai költségvetésen és tanári jövedelmeken azonban nem árt, ha arra is gondolunk, hogy a tanítás – akár csak a gyógyítás vagy a szociális gondoskodás – valami nagyon személyes dolog. Elkötelezettség nélkül nem megy. Morál nélkül nincs piac és nincs demokrácia. Iskola sincs.

Kozma Tamás